

УДК 821.162.1

Олена Ткачук

Хмельницький національний університет

АНГЛІЙСЬКА ГЕНЕЗА «УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ» ПОЛЬСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Стаття присвячена дослідженню впливу англійського романтизму на митців «української школи», які, творчо абсорбувавши ідейно-естетичну систему англійських митців, сприяли виникненню та утвердженню польського романтизму як європейського феномену.

Ключові слова: унія, романтизм, класицизм, «українська школа» польського романтизму, патріотизм.

Olena Tkaczuk. Geneza angielska „szkoły ukraińskiej” romantyzmu polskiego. Artykuł jest poświęcony ustaleniu wpływu romantyzmu angielskiego na pisarzy „szkoły ukraińskiej”, którzy w sposób twórczy zaabsorbowali system ideowo-estetyczny artystów angielskich, sprzyjali powstaniu i utrwaleniu romantyzmu polskiego jako fenomenu europejskiego.

Słowa kluczowe: unia, romantyzm, klasycyzm, „szkoła ukraińska” romantyzmu polskiego, patriotyzm.

Olena Tkachuk. English genesis of “Ukrainian school” of polish romanticism. The article investigates the influence of English Romanticism on the artists of the “Ukrainian school” that absorbed creatively the ideological and aesthetic system of British artists and promoted the emergence and strengthening of Polish romanticism as a European phenomenon.

Key words: union, romanticism, classicism, “Ukrainian school” of the Polish romanticism, patriotism.

Польський романтизм, феномен у світовому мистецтві, виник у «смутий» час, коли національна гідність польської нації була зневажена, мрії на свою власну державність розтопані, а надії на незалежність обдурені. Справивши потужний вплив на виникнення неоромантизму наприкінці XIX століття, який додатково відкрив полякам нові історичні горизонти, польський романтизм в результаті консолідував польську націю, визначивши подальші історичні перспективи, надихнув на боротьбу з Російською Імперією, а, надалі з Радянським Союзом – зіграв визначальну роль в остаточній переможній битві Польської Армії під егідою Юзефа Пілсудського з Червоною Армією Тухачевського. Український дискурс мав величезне значення для формування нового мистецького напрямку Речі Посполитої, а українська тематика започаткувала розвій нової ідейно-естетичної системи поглядів у суспільстві.

Воз'єднання з Литвою, Білорусією та Україною у XVI столітті було поворотним пунктом в історії Польщі. Ця унія перетворила державу з польським етносом у державу багатоетнічну, яка представляла собою конгломерат культур та етнічностей, в якому, крім домінуючої нації, тобто поляків, були русини та литвини: «Водночас Польща виступала мостом між Заходом та Сходом: у складі Речі Посполитої польський етнос (який релігійно та культурно належав до Західної Європи) співіснував з русинами, а також з іншими національними меншинами, які належали до культури східної» [19, с. 131]. Невипадково сама назва «Річ Посполита» – є перекладом-калькою з латини виразу «res publica» – «спільна справа».

Прагнення поляків до правди і справедливості було обумовлено історично. В. Потоцький та В. Семененко зазначають, що в шляхетському середовищі можна було дуже рідко зустріти «справжній фундаменталізм», адже культивувався «скоріше дух рівності, братерства та солідарності» [4, с. 95–96]. Тому не дивно пієтичне ставлення до унії польських патріотів. Так, річниця Люблінської унії в липні 1861 року, як польсько-литовсько-українського єднання, стала приводом для прийняття рішення відновлення унії 1413 року і доповнення герба І Речі Посполитої зображенням архангела Михаїла, покровителя України, «щоб перекреслити давню несправедливість і оголосити створення Речі Посполитої не двох, а трьох народів (поляків, українців та литовців. – О. Т.) <...> – об'єднання Польщі, Литви й Русі як “вільних із вільними, рівних із рівними”». В цьому акті доповнення Городельської унії Гадяцьким договором 1658 року, який розповсюджувався всією Польщею, стверджувалося, що унія, яка єднала всі землі Польщі, Литви й Русі, відновлюється, тому закликалося «на засадах повної рівноправності трьох об'єднаних народів і всіх віросповідань (єднатися. – О. Т.) у найтісніший союз для праці над підняттям спільної Батьківщини з її сьогодішнього занепаду до отримання повної незалежності», зазначає Ростислав Радишевський [5, с. 112]. Варто зазначити, що у відозві, виданій організаційним комітетом, до «братів поляків, русинів і литвинів», українці, як братній народ, стояли на другому місці, після поляків.

В Європі захоплювалися свободолюбством одних з перших демократів у світі, що виступали за «необмежену свободу й рівність», зірвіголовами та відчайдухами [4, с. 593], – українськими козаками, ідеалізуючи їх прагнення бути вільними та їх спалахуючу нестримну козацьку вдачу: «що не знає жодного пана і жодного слуги, як писав Леопольд фон Захер-Мазох. Між Доном та Карпатами живуть вроджені демократи, і ні візантійський імператор, ні варяги, ніякий цар не зламали їх духу, не підкорили їх свідомості. Вони завжди готові змінити плуг на спис, живуть маленькими республіканськими громадами, як рівні з рівними, для східних слов'ян – вони паростки майбутнього, паростки свободи» [2, с. 37]. Свободолюбство українців, як і свободолюбство поляків в цьому контексті виступали гарантією правди і внутрішнього розкріпачення та незалежності кожного з народів.

Польська Ягеллонська концепція симбіозу вільних народів в історичній перспективі виявилася надзвичайно плідною ідеєю в ракурсі появи нових філософських понять, виникнення незаних досі митецьких напрямлень, як, наприклад, «українська школа» польського романтизму, – течії в польському мистецтві, яка стала втіленням уявлення поляків про щасливу батьківщину як конгломерат незалежних націй у складі Польщі.

Завдяки космополітичності польської шляхти, можливості вільного пересування по Європі і світу, знанням французької та англійської мови, а також рівню освіченості, особисті контакти поляків мали необмежений характер і часто були початком нового кроку в історії, літературі та мистецтві. Міжкультурний обмін ще задовго до епохи глобалізації призводив до появи поруч таких, наприклад, імен, як – Марія Казимира Луїза де Ла Гранж д'Арк'ен та Ян Замоїський, Марія Лещинська та Людовік XV, Тадеуш Костюшко і Джордж Вашингтон [15, с. 431], Фредерик Шопен і Жорж Санд, Етель Ліліан Буль та Михал Войнич, а в наш час – Софі Марсо та Анджей Жулавські.

Одна з таких знаменних, ключових подій для польської культури відбулася у Венеції, у 1817 році, коли Антоній Мальчевський зустрівся з близьким йому духовно Байроном, під впливом якого він перебував. Під враженням від цих побачень та плідного спілкування і була написана «українська» поема «Марія», перші рядки якої відсилають до тих венеціанських подій: «Може, в Венеції на карнавалі Ви погуляли, Ви побували? Весело вдень там і весело вночі, люди регочуть, музика грохоче». «Марія» була першим польським романтичним твором, інспірованим поетичним генієм англійського митця, що, таким чином, зіграв певну роль у відкритті галереї творчості також і інших поляків-українофілів. А вихід з друку поеми на українську тематику ознаменував появу так званої «української школи» польського романтизму.

«Марія» у читача користувалася величезною популярністю. Вона започаткувала народження жанру романтичної епічної поеми в польській літературі. Кращі польські видання «Марії» – у видавців Львова та Познані А. Белевського у 1843 року та Жупанського у 1865 року, варшавське ж видання 1876 року було вже з ілюстраціями М. Е. Андріоллі.

Термін «українська школа в польській літературі» був вперше вжитий тільки у 1837 році польським письменником А.Тишинським і був поширений пізніше також в українському літературознавстві для позначення групи польськомовних поетів і письменників доби романтизму, які в своїй творчості зверталися до української історичної тематики, описів побуту, природи та фольклору. Крім Антонія Мальчевського, першими митцями, що боролися за нові ідеї в мистецтві й оспівували Україну, були Юзеф Богдан Залеський та Северин Гощинський. Залеський захоплювався вільним життям козаків, будучи сам праонуком українського старшини, а Гощинський об'єктивно змальовував повстання українських селян.

Творчість представників «української школи» підготували прихід і старшого покоління польських романтиків – Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Зігмунта Красінського. Так, наприклад, англійський резонанс відчувається і в творчості інших представників «української школи», – Адама Міцкевича та Юліуша Словацького. Під потужним впливом Байрона та Вальтера Скотта написані ранні поетичні рядки Міцкевича, а «суворість, простота та любов до природи пізніших творів польського поета нагадують поезію Вордсворта». Міцкевич, однак, ніколи не був імітатором великих британців, зберігаючи у творах своєрідний національний колорит, – згадати хоча б його патріотичну, просякнуту польським духом, поему «Конрад Валленрод».

Юліуш Словацький, який часто відтворює події з української історії у своїх творах («Срібний сон Саломеї», «Беньовський» та «Ксьондз Марек» – про добу Коліївщини та Барської конфедерації, «Ян-Казимир», яка дійшла тільки в уривках, – про часи Хмельниччини) був зачарований творчістю Персі Біші Шеллі, друга Байрона. І в ліричному вірші «У Швейцарії», любовній ідилії, насиченій витончено прекрасними, але неясними, розпливчастими і таємничими образами, з чудовими описами швейцарських пейзажів, можна знайти риси інтонаційно-стилістичного забарвлення, музичності оповіді та невизначеності ідейно-філософського значення поеми «Чутлива рослина» Шеллі, яка була створена в Італії у Пізі на початку 1820 року і опублікована разом зі «Звільненим Прометеем», написаним також в Італії у тому ж році.

Дух творів «Беппо» та «Дон Жуан» Байрона вгадується у найдовшій поемі Словацького «Король-Дух» – містичному творі, що в алегоричній формі зображує дух Польщі та його інкарнацію у багаточисельних героях, що протягом століть віддавали свої життя за її оборону та відродження, а також у поемі Словацького «Беньовський», яка навіть змодельована за їх принципом, [12, с. 234].

Зазначаючи провідну роль літератури Туманного Альбіону у формуванні польського романтизму, необхідно також зазначити і зворотній зв'язок. Так, зазвичай прийнято вважати, що саме «Історія Карла XII» французького просвітителя Вольтера (1731р.) стала джерелом інформації для поеми Байрона «Мазепа», яку він написав у Венеції та Равенні у 1818 році (українською мовою твір перекладали частково Михайло Старицький, повністю Дмитро Загул, Олекса Веретенченко, Наталя Жлуктенко). Справді, страждання головного героя, що отримав освіту у Франції, Італії та Німеччині, через нещасливий любовний зв'язок із польською красунею, довгу подорож на батьківщину, повну випробувань та небезпек, раптове щасливе возвеличення, його високий авторитет серед українських козаків, поривчасте слідування своїм почуттям, пристрасність та мужність, славетні вроду і фізичну міць серед інших чоловіків, беззавітну відданість вірним товаришам і бойовому коню у всіх життєвих перипетіях, героїчне служіння інтересам своєї нації та трагічний результат військових подій, пов'язаних із російсько-шведською війною – надзвичайно вдало відповідали уявленням Байрона про романтичного героя. Варто зазначити, якщо в пізніше написаній однойменній драмі Словацький описує службу Мазепа при дворі польського короля Яна-Казимира, змістом твору Байрона стає саме час його перебування вже на українській землі.

Дмитро Наливайко вважає, що французький просвітник зробив «банальну історію із життя молодого Мазепа неймовірною, фантастичною і водночас перевів її із сфери побутової у сферу міфопоетичну. Цей міфопоетичний потенціал, що з'явився у розповіді Вольтера, блискуче реалізував уже в добу романтизму Байрон – у поемі “Мазепа”, що започаткувало «міф Мазепа» та його втілення в літературних, живописних та музичних творах. На думку українського дослідника, в поемі англійського митця відбувається трансформація історичного контексту в контекст міфологічний [3, с. 165], що є характерною рисою літератури доби романтизму.

«Щодо поетичного-живописного боку твору, необхідно зазначити, що в ньому розгорнуто не якийсь умовний міфічний простір, позбавлений географічних та історичних реалій і прикмет українського колориту. Байрон не бував на Україні, проте текст поеми свідчить, що він мав певні уявлення про її природу та історію, про козаків, вичитані не тільки з книжки Вольтера про Карла XII. Можна вказати й на те, що він цікавився історією Туреччини, зокрема війнами, які вона вела в Північному Причорномор'ї, читав книжки істориків та мандрівників, у яких ішлося також про Україну й козаків (Р. Ноллеза, П. Рікаута, Г. де Кастельно та ін.)» [3, с. 167], – український дослідник досліджує історію міфу Мазепа в європейській літературі, живописі та музиці і підкреслює французьку етимологію байронівського сюжету. Неможливо не враховувати багатьох об'єктивних причин, що призвели до появи твору, зіставивши низку історичних подій та особистих контактів, але вбачається вірогідність гіпотези, що безпосередньо поштовх для

зацікавлення та розробки цього романтичного контрапункту, дав йому саме Антоній Мальчевський, запропонувавши Байрону під час їх спільного перебування в Італії ідею пригод українського гетьмана як поетичну тему, – таким чином, завдяки особистим контактам митців, що належали до різних культур, українська тематика, що стала популярна в польському романтизмі, дякуючи втручання Байрона, мала відлуння і в літературі англійській.

Написаний після «східних» поем, твір «Мазепа» з сюжетом, взятим з українського контексту, органічно вкладається в парадигму зацікавлень Байрона колоритом сходу, адже «єдина правильна поетична політика, зауважує Байрон Томасу Муру у 1813 році – це тримати курс на Схід». У зв'язку з цим необхідно зазначити, що і за вісімдесят п'ять років в уявленні англійців територіальне та культурне розташування України залишалось на перетині двох світів, Заходу і Сходу, варто лише згадати зауваження Едварда Гарнетта у критичній рецензії від 15 жовтня 1898 року у журналі «Academy» про польське красномовне мистецтво, що природно «витікає» з України, в слов'янських венах мешканців якої підмішана східна кров, як зазначає англійський критик [13, с. 81].

Тому поема Байрона, виражаючи основні особливості романтичної поетики і втілюючи новий ідеал виняткового характеру, присвячена романтичним та політичним пригодам українського національного героя, стає своєрідним вираженням апології орієнтальної екзотики, захоплення якою можна зазначити ще в «Чайльд-Гарольді», а продовження – в поемах «східного» циклу, – «Абідоська наречена», «Корсар», «Лара». А український дискурс, за художньою логікою нової течії в мистецтві – романтизму і за перебігом подій став для англійського майстра одним з компонентів такої звабливої східної теми. «Байрон плів канву східних казок, що були вкорінені в імперській політиці та культурі», вважає Елізабет Боулз, таким чином, використовуючи екстравагантні засоби вираження романтичного та віршованого роману, сприяв поширенню цікавості до політичної полеміки та відкритості іншим, менш популярним культурам в Британії [11, с. 12].

Після Великої французької революції, її наслідків, після наполеонівських війн, після реставрації королівської династії Бурбонів у Франції та сходження на престол онука Марії Лещинської та Людовіка XV, а саме Луї-Станіслава-Ксав'є Бурбона, – Людовіка XVIII у 1814 році, який оголосив прихід конституційної монархії, – в Європі нарешті запанували відносний мир та злагода, що відбилося на розві мистецтва, науки й культури, – політична свобода Великої Британії та інтелектуальна свобода Вільнюського університету посприяли розповсюдженню нових мистецьких та літературних ідей. Замість стереотипних та штучних форм французької літератури, поляки шукали дещо «більш національне, більш індивідуальне та співзвучне їх власному історичному минулому і майбутнім сподіванням, фактично, такий літературний рух, який би був спроможний передати дух їх власного політичного романтизму», зазначає Олександр Брюс Босвелл.

Саме таку атмосферу вони знайшли в нових ідеях, які йшли з Великої Британії та Німеччини і були реакцією на французький класицизм. Ці досі ще невідомі філософські концепції виражалися в націоналізмі та індивідуальному самоствердженні німецьких поетів, а також у поверненні до природи та романтичних візіях англій-

ців Бернса, Вордсворта, Скотта і Байрона. Здається ніяка інша митецька течія, крім романтизму не відповідала так органічно польському менталітету: «Індивідуалізм і фантазії німецьких та англійських письменників-романтиків пробудили у польської нації саме ті почуття, які стали наріжним каменем польського національного характеру: глибока любов до природи слов'янина нарешті знайшла засіб вираження, а у ставленні Шиллера, Скотта і Байрона до героїчного минулого, поляки, нарешті, побачили те, що вони так палко прагнули виразити» [12, с. 215–216].

Перебуваючи у потужному полі резонансних впливів головного лейтмотиву романтичної літератури – пошуків щастя і свободи та характерної романтичної топіки, романтики, прокладаючи свої улюблені «напрямки внутрішньої подорожі», вибирали своєю духовною вітчизною Італію, Грецію та Рим, – як місця народження або упадку великих цивілізацій, а екзотичні або естетично привабливі країни на Сході, – джерелом культурних міфів, зазначає Яніна Камьонка-Страшакова [16, с. 127].

Такими екзотичними землями Сходу для польських романтиків стали східні польські креси, серед яких Україна користувалася найбільшою любов'ю серед усіх східних окраїн або кресів Речі Посполитої, – Литви та Білорусі, традиційно, найбільш «популярними» були креси українські, вказує Дорота Міхулка [21, с. 100]). Невідомі українські обрії під пером польських митців, дружньо налаштованих до місцевої культури, звичаїв та населення, ставали близькими та зрозумілими для решти поляків, які, завдяки творчості цих ентузіастів, краще представляючи собі особливості українського національного колориту, пізнавали іншу, таку близьку географічно, але раніше маловідому східну європейську культуру.

Подібна ситуація склалася майже одночасно і в англійській романтичній літературі, завдяки цікавості до Сходу Байрона, який знайомив західного читача із національними особливостями мусульманських країн. Згідно з Мохаммедом Шарафуддіном, для того, щоб максимально точно передати колорит незнайомої для нього східної культури, англійський поет з великою відповідальністю навіть «ісламські терміни та ідіоми записував надзвичайно скрупульозно та ретельно» [23, с. 236]. Дослідник приписує Байрону свідомі наміри у репрезентації ісламської цивілізації своїм західним читачам не тільки для того, щоб «відділити себе від основної маси більш-менш читаючих орієнталістів. Набагато важливіше для нас те, що поет наполегливо бажав «придати вагу та гідність альтернативній соціальній та релігійній реальності» [22, с. 236].

Зачарування Україною як ще однією «альтернативною реальністю» у польських літературних колах «зв'язувало в єдине павутиння різноманітні обумовленості романтичних інтересів», зазначає Івона Борушковська [1, с. 114]. Але головним було те, що образ «південних провінцій» відповідав романтичним уявленням та мріям про втрачений рай: його аромат «до-культурних часів» та загадковості Сходу і відчуття «блаженства життя», за словами Станіслава Пігоня [25, с. 52], а крім цього, – ризик, пригоди та привабливість інтриги незбагненності східного, але у той же час, – все ж таки слов'янського світу. На популярне в романтичній думці відображення українського ландшафту як таємничого і одухотвореного, вказує й Дорота Міхулка [21, с. 100].

Семантика понять «слов'янство» та «орієнталізм», накладаючись на образ українських земель, «викликав в уяві метафізику неоглядних просторів і скарбів

минулого» [1, с. 114]. Перефразовуючи думку Аліни Вітківської про захоплення романтиків слов'янством, можна припустити, що обумовлено це було не так реальною дійсністю та археологією, як філософією та історією, «певною метафізикою історичного розвитку, а, отже, було пов'язано зі всім тим, що стосується людини, нації та самого людства» [25, с.10; 1, с. 114].

Як пише Влодзімеж Мокри, «для польських і українських поетів Галичини, “слов'янськість” мала пряме відношення до безперервного розвитку певних корінних культур» [22, с. 99]. Але ставлення до народних казок, народних пісень, звичаїв і обрядів як до джерел знань про культуру минулого та характеру предків сприяли, на жаль, ослабленню критеріїв історичної правди. Але саме така позиція у ставленні до історії була в повній згоді із загальною програмою епохи романтизму, де раціональний підхід перестав бути єдиним суддею минулого і єдиним інструментом оцінки [1, с. 114].

Іншим важливим фактором, що сприяв популярності українських тем у польській романтичній літературі, було бажання протиставити «елітній культурі предків» свою власну естетично-ідеологічну програму, яка характеризувалася прагненням поєднати літературну творчість з особливостями регіонів, їх звичаями, культурою та мовою, зазначає Марія Страшевська.

Подібною «неслухняністю» відрізнялися також і західно-європейські інтелектуали та митці. Можливість дистанціюватися, критикувати західну культуру і цивілізацію, протиставити себе західному суспільству – ось що давали поїздки на схід представникам західного художнього світу. Так, Схід забезпечував, наприклад, Байрону, «не тільки схованку та притулок від сучасності <...>, а й таку бажану дистанцію, на відстані якої можна було критикувати сучасність, Англію та й сам Захід в цілому» [20, с. 137]. В світі сказаного стає більш зрозумілим зачарування митця і антибританською, традиційною для Франції, зовнішньою політикою Наполеона Бонапарта і самою постаттю Імператора. Так, в поемі «Дон Жуан» Байрон називає його Марсом, а застосування антономазії, імені бога війни – говорить само за себе. Між іншим, єгипетська компанія (1798–1799 р.р.) також сприяла розповсюдженню популярності східної цивілізації, – адже в похід проти мамелюків Наполеоном були залучені вчені, географи та художники, які провадили наукові дослідження та замальовки єгипетської культури.

Багато польських літературно-критичних есе XIX століття виступали за необхідність звертання до регіональної національної традиції та її джерел. Так, Северин Гошинський, один з найяскравіших представників «української школи» польського романтизму, зачарований красою пейзажу та населення південно-східного регіону, із замилюванням описував українську землю в своїй статті «Кілька слів про Україну та уманську різню» в передмові до «Канівського замку»: «Польська Україна, – писав він, – це частина землі, яка простирається від Дніпра на сході, Бугу на заході, Волині на півночі та херсонських степів на півдні. Приємна різноманітність характеризує простір <...> України. Ліси та ущілини, що становлять більшу частину цієї провінції з боку Бугу; гранітні скелі в околицях Умані, Богуславів та Корсуні; соснові ліси, лісисті пагорби, заболочені ріки <...> й величаві громади вод Бугу, Дніпра, багаточисельні ставки і озера, море степів; одним словом:

піски й найродючіші в світі лани, пречисті води й недоступні болота, веселі ліси й споконвічні пущі, тихі долини й величезні пагорби; ще ніколи не пройдені бори й незліченні степи, – становлять згромадження різнорідних явищ, бенкет природи. Не дивно, що ця країна вважається, можливо, найчарівнішою у всій старій Польщі; не дивно, що така земля вплинула на своїх мешканців і випестувала народ, який може зайняти своє місце серед найхоробріших. Досить почути його легенди, його історичні думи та билини, достатньо побачити поля, наповнені могилами». Привабливості українського пейзажу Вахилевич приписував той «неповторний аромат», який відрізняє український характер та літературу [22, с. 70].

Гасло Мауріція Мочанського – «Україна – це польська Шотландія», під яким він мав на увазі «землю дивовижної краси та унікальної, несхожої на польську, культури», – додатково зробило свій внесок в зростання цікавості до України [1, с. 114].

Порівнює Україну з Шотландією і Етель Ліліан Войнич. Часто перебуваючи у Львові і товаришуючи з українськими письменниками та громадськими діячами Михайлом Павликом, Іваном Франком та Лесею Українкою, вона вивчила українську мову. Будучи великою прихильницею української літератури, вона найбільш любила Шевченка і першою переклала англійською його твори, маючи щирий намір ознайомити англійську публіку з його творчістю. В передмові до перекладів вона зазначала, що «коли б Шевченко писав мовою такою ж приступною для більшості англійських читачів, як французька або німецька, цей том, може, не був би виданий, та коли чоловік залишає невмирущі ліричні твори, заховані геть далеко від Західної Європи в слов'янській мові <...> то шкода, щоб він залишився неперекладеним, чекаючи досконалого відтворення, яке, можливо, ніколи й не прийде. Хоч ці кілька зразків і не найкращі, додає Войнич, – та вони показують хоч бліду тінь духу поета, який зробив для країни Дніпра те саме, що Бернс для Шотландії» [8, с. 161].

Необхідно вказати, що для України кінця ХІХ – початку ХХ століття була характерна цікавість до творчості англійських митців, чому сприяла активна перекладацька діяльність українських письменників Івана Франка, Пантелеймона Куліша, Панаса Мирного, Лесі Українки, Павла Грабовського, Михайла Старицького та інших, які перекладали Шекспіра, Джона Мільтона, Роберта Бернса, Вільяма Вордсворта, Роберта Сауті, Джорджа Байрона, Томаса Мура, Персі Біші Шеллі, Альфреда Теннісона, Елізабет Браунінг, Чарльза Діккенса, Вільяма Теккерея, Оскара Уайльда, таким чином «європеїзуючи українську літературу» [9, с. 19].

У той же самий час і в Англії посилюється інтерес суспільства до української культури та літератури, не в останню чергу після публікації творів представників «української школи» польського романтизму. Але перші контакти між Україною та Англією встановлюються у першій половині ХVІІ століття в результаті дипломатичних зв'язків. У другій половині століття географи, історики та мандрівники публікують дослідження, присвячені землям та мові. Так, географ Пітер Хейлін з 1666 року починає опис українських земель, а дипломат Поль Ріко у книзі «Сучасний стан Турецької імперії» в той же час дає аналіз стану української мови.

В кінці ХVІІ–першій половині ХVІІІ століття в Англії перекладають англійською праці з інших мов про Україну. Один з перших – був переклад дослідження французького вченого Гійома Левасера де Боплана, автора проектів фортець у Барі, Кремен-

чузі та Бродах, розробки укріплень Підгорецького палацу. Проживши в Україні сімнадцять років, з початку 1630-х по 1648 рік на польсько-литовській службі по запрошенню короля Сигізмунда III, після цього видав в Руані – перший опис України в Європі. Один з перших лексиконів латиною, що зберігається в Англії з XVIII століття, мав, крім грецької, турецької, татарської, вірменської та румунської мов, еквіваленти українською мовою.

Про прихильність англійців до української народної творчості, зразки якої потрапляли на острів одночасно з російським фольклором, свідчить коментар Михайла Максимовича до англійських перекладів українських пісень, що був надрукований у 1840 році [8, с. 159–160]. Внаслідок незнання української мови в Англії довгий час майже не було перекладів української художньої літератури. Крім робіт професора-славіста оксфордського університету Вільяма Морфіла, який певний час жив у Києві і Галичині та популяризував також і творчість Івана Котляревського, Івана Франка, Пантелеймона Куліша, Юрія Федьковича, Марко Вовчок, Ганни Барвінок, англійська громадськість вперше довідалась про Шевченка зі статті, що була надрукована у Лондонському тижневику, який видавав Чарльз Діккенс у 1877 році.

Чуттєве ставлення до української землі, як до своєї батьківщини, було характерне для тих поляків, які були родом з цієї території, на якій мали власні маєтки. До речі, залишився цей феномен в польській культурі й по сьогодні. Вихідці зі шляхетських родин з Поділля та Волині, поети-романтики представляли «українську школу» польського романтизму. Антоній Мальчевський, Юзеф Богдан Залеський, Северин Гощинський, Томаш Падура, Юліуш Словацький, Міхал Грабовський, Юзеф Ігнацій Крашевський та Міхал Чайковський сприймали Україну як свою власну «малу вітчизну», ставились до неї як до елегантного раю на землі, з його квітучими вишневими садками, мальовничими степами та лісами, мужніми козаками, ефектними дівчатами та сумними піснями, що хапають за серце.

Стадійна ідеалізація рідної землі, яка іноді поступово переходить в категорію міфу – земного раю, в романтиків оповивається романтичним флером, стає втіленням поетичного образу щасливого життя, легендарної Аркадії – «Знаходиться на кресах все рівно, що перебувати в Аркадії», – пише Яцек Колбушевський, ототожнюючи креси з Аркадією [17, с. 209]). Звичайно, саме в цьому історіософічному чи політологічному ключі відчувалося, – як тоді, так і тепер, – польське розуміння української теми, тобто ролі України в історії Польщі: як втраченого раю, як джерела екзотики, свободи і бунту, як історичного попередження для поляків про власну політичну загибель, адже всі пам'ятають про те, що після третього розділу Польщі у 1795 році, Річ Посполита перестала існувати на картах на протязі ста п'ятидесяти років.

Становлення культу «орієнталізму», характерного для романтизму, пов'язано з утвердженням в епоху Просвітництва в західно-європейській літературі жанру східної повісті, в якому східна мальовничість «своєрідно породнилася <...> із суто просвітницькою тенденцією» [10, с. 104].

І літературна «орієнтальна екзотика» східних країн, що генеалогічно пов'язана з успіхом арабських казок «Тисяча та одна ніч», перший переклад яких був зроблений французькою на початку XVIII століття та «Персидськими листами»

Монтеск'є, будучи надзвичайно популярною в європейській літературі того часу, для польських романтиків втілювалась у декорумі українському.

Більше навіть, ніж Юзеф Богдан Залеський, Міхал Чайковський бачив себе козаком і був знаний як «козак». По суті, він спрямував усю свою творчість, і літературну, і життєву, на те, щоби представляти, популяризувати й прославляти козацьку Україну, а наприкінці життя щоби відродити її політичну й мілітарну силу для порятунку Європи.

Тому польське козакофільство як таке було, безперечно, синкретичним феноменом, що поєднував не лише літературу, політичну програму і фантазування, а й «зародки націоналізму та націотворення», впевнений Григорій Грабович, адже «Чайковський, як і його сучасник Духинський, певною мірою і Генрик Жевуський, кажуть про можливість якоїсь нової (і потім таки нездійсненої) польсько-української політичної формації на території Правобережної України» [14, с. 176].

Отже, внаслідок «порогового існування України, і якоюсь мірою і Польщі» всім їм властиве було трактування України як «спільної “власності”, спільного материка», зазначає дослідник [14, с. 173]. «Міфічне звучання української теми», за висловом Грабовича, було характерне для «української школи». За його словами, «утвердження польського романтизму як такого <...> відбувається на базі української <...> тематики» [14, с. 173]. Більше того, точилися дискусії про «можливість якоїсь нової <...> польсько-української політичної формації на території Правобережної України» [14, с. 173] (ця традиція позначилась і на діалозі культур у в ХХ столітті, так, наприклад, у 1930-х роках на сторінках часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» обговорювали «проблему українсько-польського діалогу в його багатоаспектному вимірі <...> автори часопису демонстрували своє ставлення до українсько-польських відносин крізь призму прометейського руху, мета якого – створення об'єднання визволених народів, що разом із Польщею захищатимуть свої терена від Росії» [7, с. 10]).

Отже, польський міф про Україну органічно вписується в «ідеологію романтичного націоналізму» та польську «романтичну патріотичну традицію» [18, с. 10], який ґрунтується на «фундаментальних категоріях релігії, географії, звичаїв та історії», за висловом Еви Томпсон [24, с. 1, 6 ; 18, с. 28]. Ця ситуація є характерною для польсько-українських кресів, де зберігалися традиції літератури українсько-польського пограниччя, що особливо проявилось в епоху романтизму [6].

Таким чином, ідеалізація чужого й далекого, характерна для романтичної літератури, перефразовуючи Михайла Калиновича, – у форматі української школи втілювалась у представників української школи як раз в ідеалізації свого та знайомого. У середині ХІХ століття Галичина, Волинь, Поділля, усе Правобережжя разом з Києвом поляки називали «руською Польщею», – «нашою землею». Северин Гоцинський, Юзеф Богдан Залеський, Юліуш Словацький та Зігмунт Красінський, незважаючи на те, що вважалися в Польщі українськими поетами і писали не тільки польською, але й українською мовою, все ж таки мали яскраво виразну польську свідомість (С. Осташевський з Умані навіть писав «Ми українці») [4, с. 600]. Але український контрапункт у становленні польського романтизму відіграв вирішальну роль. Так, Олександр Брюс Босвелл зазначає, що в Польщі «боротьба за романтизм була підготовлена так званою “українською школою”». Мальчевський, Гоцин-

ський та Залеський підготували появу Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та Зігмунта Красінського, завдяки яким, «ставши вищим висловленням романтизму, досконалим типом національного самовираження в літературі» [12, с. 216–217], польська література перестала грати другорядну роль в Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борушковска И. Истоки очарования Украиной в польском романтизме / Ирена Борушковска // Международный научно-исследовательский журнал. – 2014. – № 12–1 (31). – С. 113–115.
2. Захер-Мазох фон Л. Жіночі образки з Галичини / Леопольд фон Захер-Мазох // Всесвіт. – 1994. – № 3. – С. 34–39. – Перекл. з нім. Наталі Іванчук.
3. Наливайко Д. С. Теорія літератури й компаративістика / Дмитро Сергійович Наливайко. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 348 с.
4. Потоцький В., Семененко В. Шляхта. Честь та гонор: факти, міфи, коментарі / В. П. Потоцький, В. І. Семененко. – Х. : ВД «Школа», 2014. – 672 с.
5. Радишеський Р. Профетичні візії у щоденнику Аполло Коженьовського / Ростислав Радишеський // Коженьовський А. Польща і Москва. – К., 2015. – С. 106–132.
6. Радишеський Р. «Українська» та «польська» школи в літературі українсько-польського пограниччя / Ростислав Петрович Радишеський // Київські полоністичні студії. «Українська школа» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя : [збірник наукових праць]. – К. : Університет «Україна», 2005. – Т. VII. – С. 7–30.
7. Радишеський Р. «Biuletyn Polsko-Ukraiński» в історії українсько-польського діалогу культур / Ростислав Петрович Радишеський // Київські полоністичні студії. Польсько-український бюлетень: європейська традиція діалогу культур : [збірник наукових праць]. – К. : Університет «Україна», 2011. – Т. XVIII. – С. 10–18.
8. Родзевич Н. З історії українсько-англійських зв'язків / Н. Родзевич // Вітчизна. – К. : Держлітвидав України. – 1956. – № 10 (жовтень). – С. 158–163.
9. Смаль-Стоцький С. Й. Характеристика літературної діяльності Івана Франка / Стефан Й. Смаль-Стоцький. – Львів : З друкарні Діла, 1913. – 20 с.
10. Соколянський М. Западноевропейский роман эпохи Просвещения: Проблемы типологии / Марк Соколянський. – К. – Одесса : Вища школа, 1983. – 140 с.
11. Bohls E. A. Romantic Literature and Postcolonial Studies / Elizabeth A. Bohls. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2013. – 206 p.
12. Boswell A. B. Poland and the Poles. With Twenty-One Illustrations and Three Maps / Alexander Bruce Boswell. – New York : Dodd, Mead and company, 1919. – 313 p.
13. Garnett E. Unsigned Article on Conrad (15 October 1898) / Edward Garnett // Sherry N. Joseph Conrad: The Critical Heritage / edited by Norman Sherry. – London and New York : Routledge, 2005. – P. 78–81.
14. Grabowicz George C. Between History and Myth: Perceptions of the Cossack Past in Polish, Russian and Ukrainian Romantic Literature // American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists. – Kiev, 1983. – P. 173–188.
15. Herbst S. Kościuszko Andrzej Tadeusz Bonawentura / Stanisław Herbst // Polski Słownik Biograficzny. – Т. 14. – Wrocław : Ossolineum, 1968–1969. – S. 430–440.
16. Kamionka-Straszakowa J. Zbłąkany wędrowiec: z dziejów romantycznej topiki / Janina Kamionka-Straszakowa. – : Zakł. Narodowy Im. Ossolińskich, 1992. – 302 s.
17. Kolbuszewski J. Od Pigalle po Kresy: krajobrazy literatury popularnej / Jacek Kolbuszewski. – Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 1994. – 253 s.
18. Kopkowski R. Conrad wobec polskiego dziedzictwa / Rafał Kopkowski // Przegląd Humanistyczny. – 2007 (Rok LI). – 4 (403). – S. 1–19.

-
19. Krajka W. Czy polskość była dla Conrada przekleństwem, czy błogosławieństwem? / Wiesław Krajka // *Polskość i Europejskość w Josepha Conrada wizjach historii, polityki i etyki* / Redakcja Naukowa : Wiesław Krajka. – Vol. VIII. (Joseph Conrad: East European, Polish and Worldwide). – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013. – S. 131–154.
 20. Makdisi S. *English Romanticism* / Saree Makdisi // *Romanticism and Empire* / Ed. by Jon Klancher. – Oxford : Blackwell, 2009. – 314 p.
 21. Michułka D. *Od ojcowizny do ojczyzny: o recepcji romantyzmu w polskich szkołach w Galicji doby autonomicznej (1867-1914)* / Dorota Michułka. – Sudety, 2003. – 192 s.
 22. Mokry W. «Ruska Trójca»: karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku / Włodzimierz Mokry. – Kraków : Wydawn. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1997. – 306 s.
 23. Sharafuddin M. *Islam and Romantic Orientalism: Romantic Encounters with the Orient* / Mohammed Sharafuddin. – London : I. B. Tauris Publishers, 1994. – xxxv + 307 p.
 24. Thompson E. M. *Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism* / Ewa M. Thompson. – London ; Westport : Greenwood Press, 2000. – VIII + 239 p.
 25. Witkowska A. «Ja, głupi Słowianin» / Alina Witkowska. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1980. – 449 s.